

Arheološki problemi osnutka grčke kolonije Isse

Ćemal, Dijana

Undergraduate thesis / Završni rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:957677>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-04**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

zir.nsk.hr

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Sveučilište u Zadru

Odjel za arheologiju

Preddiplomski sveučilišni studij arheologije (jednopedmetni)

Dijana **Ćemal**

ARHEOLOŠKI PROBLEMI OSNUTKA
GRČKE KOLONIJE ISSE

Završni rad

Zadar, 2022.

Sveučilište u Zadru

Odjel za arheologiju

Preddiplomski sveučilišni studij arheologije (jednopedmetni)

ARHEOLOŠKI PROBLEMI
OSNUTKA **GRČKE** KOLONIJE ISSE

Završni rad

Student/ica:

Dijana Ćemal

Mentor/ica:

Igor Borzić
izv. prof. dr. sc.

Zadar, 2022.

Izjava o akademskoj **čestitosti**

Ja, Dijana **Ćemal**, ovime izjavljujem da je moj završni rad pod naslovom Arheološki problemi osnutka **grčke** kolonije Isse rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten **način**, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane **uređenoga** rada.

Zadar, 10. listopada 2022.

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Život na Visu prije osnutka Ise.....	3
3. Antički literarni izvori o Isi	7
3.1. Pseudo Skilak, <i>Periplus</i>	7
3.2. Teopomp, <i>Grčka povijest</i>	8
3.3. Pseudo Skimno, <i>Periegesis</i>	9
3.4. Diodor, <i>Bibliotheke</i>	9
3.5. Strabon, <i>Geografija</i>	12
4. Arheološki nalazi iz Ise	14
4.1. Novac	15
4.1.1. Ionios serija novca	16
4.2. Keramički nalazi	18
5. Problematika osnutka kolonije Ise	20
6. Zaključak	24
7. Literatura:.....	26
8. Popis ilustracija	29
Sažetak.....	30
Abstract	31

1. Uvod

Isa je grčka kolonija osnovana, navodno, početkom 4. stoljeća prije Krista na srednjodalmatinskom otoku Visu. Prostorno je smještena na jugozapadnom dijelu današnjeg grada Visa, na južnoj padini brežuljka Gradina. Prostirala se od vrha brijega sve do mora, gdje se nalazila luka koja se protezala okolo poluotočića Prirovo pa otprilike do uvale Stonca.¹ Naselje je izgrađeno planski, s pravilnim ortogonalnim rasterom ulica. Opasano je zidinama za koje se smatra da su nastale nedugo nakon osnutka te su naselju u tlocrtu dale trapezoidni oblik (slika 1.). Podijeljeno je na dva dijela; donji priobalni dio javnog karaktera i gornji namijenjen stanovanju.² Naravno, gdje je postojao grad živih morao je biti i prostor za pokapanje mrtvih, to jest nekropola. Još od najranijih vremena, mrtvi su se pokapali odmah uz naselja, a isti taj princip imamo i u Isi, gdje se izvan gradskih zidina pokapalo na položajima: Vlaška njiva, Martvilo, Molo Bonda podno brda Bandirica, Đardin kod Rasadnika palmi, Stagna u središtu Visa, na dijelu istočnih termi te na prostoru iznad uvale Stonca.³

Kako je već ranije spomenuto, osnutak kolonije Ise datira se, navodno, u početak 4. stoljeća prije Krista, a njezinim utemeljiteljem tradicionalno se smatra Dionizije Stariji iz Sirakuze, o kojem će se više govoriti u nastavku rada. Nakon njegove smrti 367. godine prije Krista, na vlast dolazi njegov sin, Dionizije Mlađi. Neiskusno u vladanju, polako je rasipao sve što je njegov otac do tad stvorio, što je na kraju dovelo i do ustanka protiv njegove vlasti oko 350. godine prije Krista, nakon kojeg gubi vlast u Sirakuzi i na Jadranu. Isa je iskoristila ovu situaciju i postala samostalni *polis* sa svojim novcem, ustavom, zakonima i demokratskom vlašću.⁴ Tijekom vremena, intenzivno se uključila u gospodarska i društvena kretanja na prostoru Jadrana te je započela uspostavljati veze s okolnim ilirskim stanovništvom na otocima i kopnu. Njezin gospodarski napredak se vidi i u stvaranju subkolonija već u prvoj polovici 3. stoljeća prije Krista. Prvo na prostoru

¹ B. KIRIGIN, 1996, 55-57, B. ČARGO, 2004, 22, B. ČARGO, 2018, 14.

² B. ČARGO, 2004, 16.

³ B. ČARGO, 2004, 29-32, J. JOVANOVIĆ, 2021, 105.

⁴ G. NOVAK, 1961, 23.

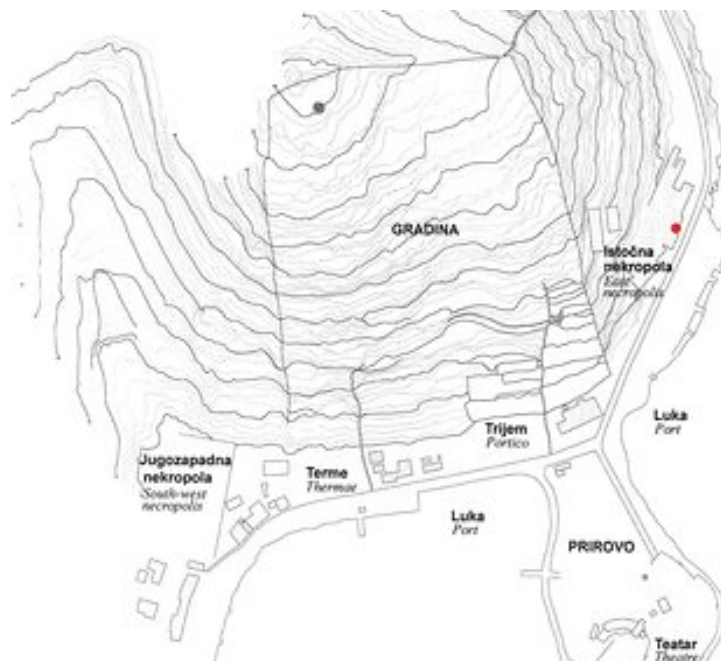
otoka Korčule osniva koloniju, nama nepoznatog imena, na brežuljku Koludrt u Lombardi, zatim svoj utjecaj širi i na kopno, gdje u drugoj polovici 3. stoljeća prije Krista osniva i trgovačke emporije, Tragurij i Epetij. U ovom razdoblju, trgovinu Ise ometalo je gusarenje Ilira na prostoru Jadrana te je ona, potaknuta ovom situacijom, zatražila pomoć Rimske Republike. Rim se odazvao, sklopio savez s Isom te potom smirio i obuzdao gusarenje ilirskih gusara. Nakon ovih događaja, nekoliko zapisa govori o tome kako je Isa u više navrata pomogla Rimljanima kao saveznik u ratovima koje su vodili.⁵ Isa je nastavila svoj gospodarski i trgovački napredak u vrijeme saveza i dobrih prijateljski odnosa s Rimljanima. Gospodarstvo je temeljila na trgovini i poljoprivredi, ponajviše vinogradarstvu uz kojeg su se bavili i maslinarstvom, brodogradnjom, ribarstvom te lončarskom proizvodnjom. Uzgojem vinove loze na plodnim viškim poljima, Isa je postala jedan od glavnih sinonima za vino na Jadranu. To potvrđuje i zapis grčkog pisca Agatarhida koji tvrdi da u Isi, na otoku u Jadranskom moru, postoji vino koje je bolje od svakog drugog.⁶ Velika promjena za Isu dogodila se sredinom 1. stoljeća prije Krista, kad je u Rimskoj Republici izbio građanski rat između Cezara i Pompeja. Isejci su stali na stranu gubitnika Pompeja te su tim potezom izgubili status samostalnog *polis*a, kao i svoja trgovišta na kopnu. Nakon toga, Isa je dolaskom pod rimsku vlast postala sastavnim dijelom salonitanskog municipalnoga kompleksa. Pod imenom *Issa civium Romanorum* nastavlja svoj život i razvoj sve do kasne antike, nakon koje je situacija u Isi slabo poznata sve do zadnjih spomena u 10. stoljeću, kada se život u njoj gasi pod utjecajima Mlečana.⁷

U ovom radu ću pokušati detaljnije približiti problematiku teme osnutka kolonije Ise. Prikazat ću problem koji nastaje prilikom usporedbe naših tumačenja antičkih pisanih izvora vezanih uz osnutak kolonije i ono što pokazuje materijal pronađen arheološkim istraživanjima.

⁵ B. ČARGO, 2010, 8-10.

⁶ M. ZANINOVIĆ, 1997, 78, B. KIRIGIN, 2010, 121.

⁷ B. ČARGO, 2010, 12-14.

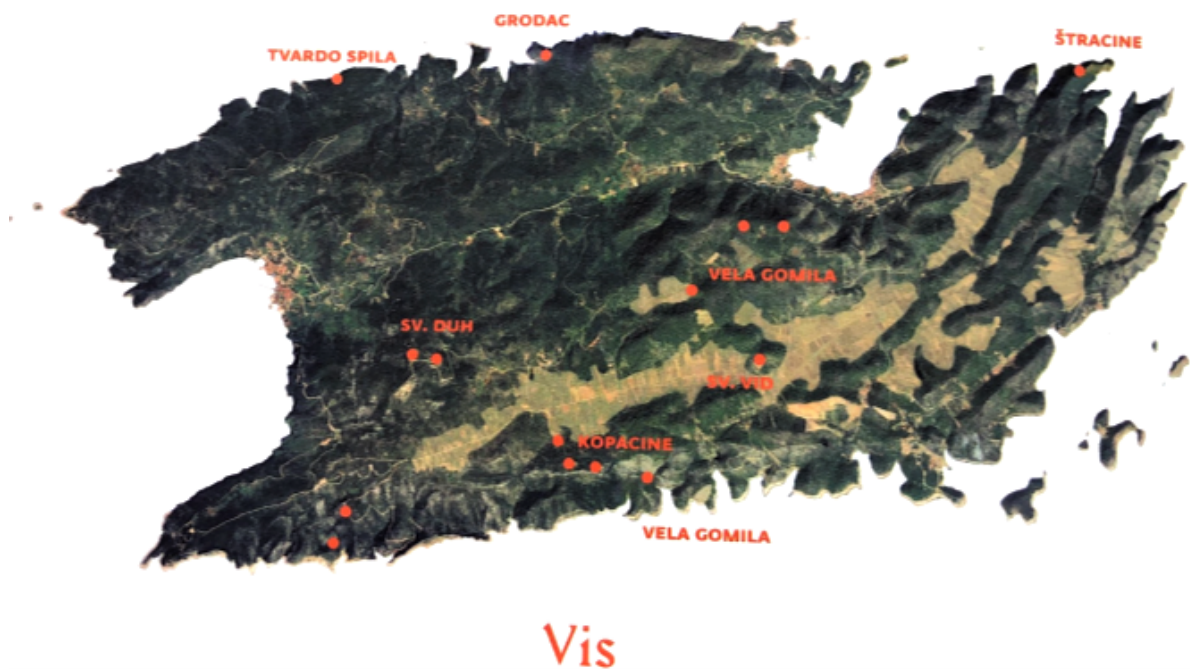

Slika 1. Ucrtani položaj kolonije Ise na brežuljku Gradina (M. UGARKOVIĆ, 2013, 76.).

2. Život na Visu prije osnutka Ise

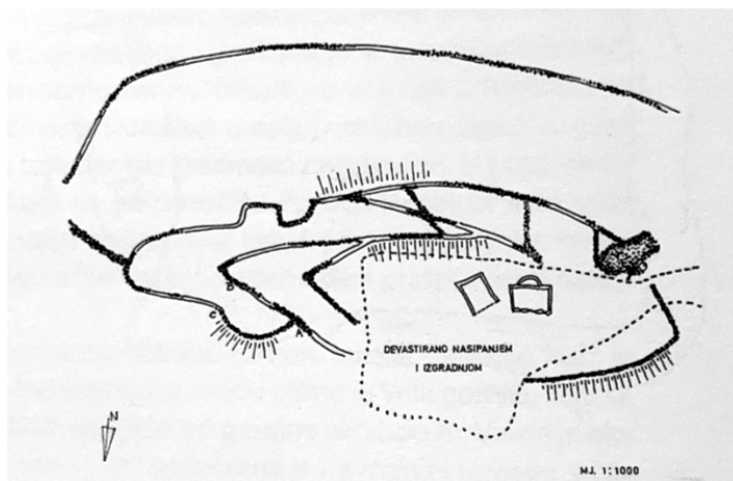
Za bolje razumijevanje teme o osnutku grčke kolonije na Visu, izuzetno je bitno razmotriti život na otoku u vremenima koja joj prethode. Otok je naseljen još od prapovijesti, točnije od neolitika. Najstariji arheološki nalazi iz ovog razdoblja **pronađeni** su u Tvardoj špili kod sela Okjucina. Na otoku, **zasad, nažalost, nije pronađen** arheološki materijal iz razdoblja eneolitika. No pregledom terena i provedenim arheološkim istraživanjima, otkriven je materijal iz **brončanog doba** na više mjesta na otoku, u već spomenutoj Tvardoj špili, gradinama Kopacine na Taležu i sv. Duh te na Prirovu. Nalazi na gradinama ne iznenađuju jer su one karakteristična mjesta življenja tijekom **brončanog i željeznog doba**, a do danas ih je na otoku zabilježeno pet. Uz već spomenute gradine Kopacine i sv. Duh, poznate su i gradina Štracine, sv. Vid i Grodac (slika 2.).⁸

⁸ B. KIRIGIN, 1996, 39., B. ČARGO, 2021, 22-28.

Slika 2. Prikaz prapovijesnih arheoloških lokaliteta na otoku Visu (B. ČARGO, 2021, 22.).

U nastavku teksta pozornost će biti usmjerena na željezno doba, kako bi dobili bolji prikaz situacije na otoku netom prije dolaska grčkih kolonizatora. Na sjevernoj strani otoka nalazi se mala gradina Štracine. Sustav bedema joj čini jednu stranu fortifikacija, dok je, s druge strane, prirodno brani litica. Prema površinskim nalazima, koristi se samo kroz željezno doba. Sličnog je izgleda i gradina Sv. Duh, koja se nalazi na prostoru najvišeg gorja na otoku. Spada u površinski manje gradine, iako je teško zbog devastacije odrediti točan prostor koji je obuhvaćala. Prema arheološkom materijalu je utvrđeno da se gradina koristi još od brončanog doba. Među manje gradine spada i Sv. Vid, koji se nalazi na manjem brežuljku između Dračevog i Velog polja. Plato glavice cijelim je obodom obzidan kamenim blokovima koji čine fortifikaciju. Pronađeni nalazi potvrđuju korištenje gradine u željeznom dobu. Nedaleko od Sv. Vida, na južnoj strani otoka, nalazi se i gradina Kopacine na Taležu, za koju se smatra da je bila glavna gradina na otoku Visu. Prostorno je organizirana na nekoliko razina s fortifikacijama koje prate konfiguraciju terena. Podgrađe gradine nalazilo se s južne strane, dok se pristanište, kojim se služila, nalazilo u uvali Taleška (slika 3.).

Slika 3. Gradina Kopacine na Taležu (B. ČARGO, 2021, 28.).

Arheološkim pregledom lokaliteta, utvrđeno je postojanje upotrebljivog ležišta željeza, dok je manjim istraživanjima na prostoru gradine pronađena domaća, uvezena grčka i apulska keramika koja datira u željezno doba. Prema pronađenim nalazima importirane keramike, vidi se da su stanovnici gradine već u ovom razdoblju uspostavili kontakte s grčkim svijetom. Zasiurno su povoljan položaj na plovidbenom putu, dobar geografski smještaj na otoku i ležište metala pomogli da se ova gradina nađe na karti grčkih trgovaca i moreplovaca.⁹ Ovo u velikoj mjeri objašnjava i njezino uzdizanje na mjesto najdominantnijih naselja na otoku uz koje se veže i kontrola nad određenim teritorijem.

Dugi niz godina kroz literaturu se pojavljuje i ideja da je na prostoru Prirova i Gradine u viškoj uvali, na mjestu gdje je kasnije osnovana Isa, postojalo brončanodobno i željeznodobno gradinsko naselje. Kao argumenti teze o postojanju starijeg gradinskog naselja, uzimaju se samo ime brijega, pronađeni brončanodobni materijal na poluotočiću Prirovo te korintska keramika datirana u 6. stoljeće prije Krista.¹⁰ Nalazi importiranih korinških aribala i bombila, posudica za parfeme, etrurske *bucchero* keramike pronađene u Isi, potvrđuju (ne)izravne kontakte domaćeg stanovništva s grčkim svijetom koji kreću najranije od 6. stoljeća prije Krista. No nažalost, osim navedenog ne postoje značajnije arheološke potvrde da bi se sa sigurnošću prihvatila ova teorija.

⁹ V. GAFFNEY, S. ČAČE, J. HAYES et al., 2002, 48-50, B. ČARGO, 2021, 23-28.

¹⁰ B. ČARGO, 2021, 26, M. SANADER, 2002, 311.

Uz ranije navedene pretpostavke oko brončanodobnog i željeznodobnog gradinskog naselja na prostoru Prirova i Gradine, u literaturi je zaživjela i teorija o postojanju predisejskog grčkog naselja na istom mjestu. Ova teorija zasnovana je na temelju pronađenih grčkih glinenih kipića, koji prema znanstvenicima prikazuju Demetru i Perzefonu, božice zagrobnog života. Nažalost, nepoznate su okolnosti njihovog pronalaska te su oni datirani prema stilskim i tipološkim analizama u razdoblje 5. stoljeća prije Krista.¹¹ Zagovornici spomenute teorije svrstavaju pronađenu koroplastiku u priloge grobova grčkih trgovaca, koji su na prostoru Gradine osnovali predisejsko naselje. Također, pretpostavljaju da su zadržali svoju tradiciju pokapanja i prilaganja koroplastike unutar grobova nakon dolaska na Vis. Analogiju pronalaze u talijanskom gradu Tarantu, na čijoj je nekropoli provedenim istraživanjem otkriveno oko tisuću primjeraka koroplastike. Većim dijelom je pronađena u grobovima žena i djevojaka te u jako malom postotku u grobovima mladića.¹² Pojedini autori, na temelju ranije navedenih podataka, pretpostavljaju postojanje naselja sastavljenog od grupe trgovaca, muškaraca i žena, koja je stupila u kontakt s domorodačkim stanovništvom i osnovala trgovačko pristanište, od kojeg su imali obostranu korist. No zbog nedostatka podataka o okolnostima pronalaska terakotnih kipića, dolazi do problema u raspravi o njihovoj dataciji, atribuciji i namjeni. Bilo kako bilo, jedino što nam preostaje je pričekati nova arheološka istraživanja koja će nam možda donijeti više detalja vezanih uz potencijalno postojanje starijeg brončanodobnog, željeznodobnog gradinskog i predisejskog trgovačkog naselja na prostoru kasnije Ise.¹³

Uz prethodno navedene dvojbe oko ranijih naselja na prostoru Gradine, susrećemo se i s novim problemom, a to je pitanje osnutka grčke kolonije Ise za koju sa sigurnošću znamo da je postojala. Između ostaloga, nepoznat nam je razlog osnutka te tko je i kada utemeljio grčku koloniju Isu?

Kroz sljedeće poglavlje поближе će se prikazati antički literarni izvori koji spominju najraniju povijest Ise. Neka djela nam donose jasne i sigurne

¹¹ B. ČARGO, 2004, 40.

¹² M. SANADER, 2002, 311-314.

¹³ J. JOVANOVIĆ, 2021, 217.

informacije, dok se kod pojedinih ne može utvrditi potpuna točnost podataka te se oko njih već nekoliko stoljeća vodi diskusija. Tijekom iščitavanja zapisa antičkih pisaca, izuzetno je važno uzeti u obzir vrijeme nastanka djela, autore koji se koriste kao izvor za raniju povijest i samu sačuvanost izvornog zapisa kako bi se informacije o osnutku, osnivaču te razlogu osnutka ove kolonije mogle što bolje protumačiti.

3. **Antički** literarni izvori o Isi

Najraniji pisani zapis o Isi donosi grčki pisac Pseudo Skilak u svom djelu *Periplus* datiranom u sredinu 4. stoljeća prije Krista. Uz Pseudo Skilaka, o Isi pišu i brojni drugi antički pisci. Među njima najvažniji su: Teopomp, Diodor Sikulski, Pseudo Skimno i Strabon. Nažalost, izuzetno je malo sačuvanih tekstova o najranijoj povijesti grčke kolonije Ise. Do danas su uglavnom sačuvana djela koja se bave kasnijim događanjima u Isi, ponajviše iz razdoblja Prvog ilirskog rata. U tom razdoblju, Rimljani šire svoj utjecaj na prostoru istočne jadranske obale te su antički pisci zabilježi taj povijesni trenutak u svojim zapisima. Nakon završetka Ilirskih ratova, gotovo da nema zapisa o Isi, sve do građanskog rata između Pompeja i Cezara, tijekom kojeg Isa ponovno ulazi u interesnu zonu antičkih pisaca. Upravo je u 1. stoljeću prije Krista nastalo i djelo *Bibliotheka* grčkog povjesničara Diodora Sikulskog, nama najznačajnijeg antičkog pisca za tematiku osnutka Ise. Na temelju ovog povijesnog izvora, započeta je rasprava oko osnutka najveće grčke kolonije na istočnom Jadranu. Problematika vezana uz ovo antičko djelo pobliže će biti prikazana u nastavku poglavlja, kao i najvažniji tekstovi koji spominju najraniju prošlost grčke kolonije Ise.¹⁴

3.1. Pseudo Skilak, *Periplus*

Djelo *Periplus* je najstariji, nama poznati, plovidbeno-geografski priručnik Sredozemlja nastao sredinom 4. stoljeća prije Krista, točnije u razdoblju oko 335. godine prije Krista.¹⁵ Kod starijih autora prevladavalo je mišljenje da je djelo napisao grčki geograf Skilak iz Karijande jer se on navodi kao autor djela u nekoliko rukopisa. Skilak iz Karijande bio je grčki pomorac i geograf koji je djelovao za vrijeme vladavine perzijskog kralja Darija I., između 519. i 515. godine prije Krista. Prema nalogu kralja Darija I., obišao je azijsku obalu od ušća Inda do Sueza oplovivši Arapski poluotok. No nakon što je utvrđeno da Skilak nije autor *Periplusa*, nepoznati autor

¹⁴ B. KIRIGIN, 1996, 44,49., M. KOZLIČIĆ, 1990, 36.

¹⁵ M. SUIĆ, 1955, 122., M. KOZLIČIĆ, 2012, 172, G. NOVAK, 1940, 115.

dobiva njegovo ime s prijevodom Pseudo Skilak. Tako se uzima da je djelo napisao grčki geografski pisac Pseudo Skilaka te se smatra da je on u svom djelu samo preuzeo dijelove starijih Skilakovih zapisa kao i drugi antički pisci, poput Hekateja i Herodota.¹⁶ Djelo se do danas sačuvalo u cijelosti, no doživjelo je brojne preinake i nadopune tijekom vremena nastale kao posljedica čestog prepisivanja i nadodavanja novih podataka. Napisano je kao plovidbeni priručnik koji je trebao omogućiti lakše snalaženje pomoraca prilikom putovanja. Između ostalog, ovo je prvo poznato geografsko djelo u kojem je donesen potpuni prikaz prilika duž cijele obale Sredozemlja u 4. stoljeća prije Krista. Podijeljeno je u poglavlja, a nama se kao najznačajnija ističu 21., 22., 23. i 24. jer Skilak u ovim poglavljima donosi opis obale od Istre do Epira. Spominju se narodi na području naše obale, njihovo društveno uređenje, način života te brojni toponimi i geografski elementi. U 23. poglavlju *Periplusa*, koje Skilak naziva NESTI, po prvi put je spomenuta grčka kolonija Isa.¹⁷

„ Od Nesta plovidba je zavojita. Čitav se taj zaljev naziva Manijskim. Preplovljava se za jedan dan. U tom su zaljevu otoci Protera, Krateji i Olinta. Jedan su od drugoga udaljeni dva ili malo više stadija prema Faru i Isi. Ondje je, naime, grčki otok novi Far, otok Isa, i ti grčki gradovi...”¹⁸

Pseudo Skilak u ovom poglavlju navodi kako je Isa grčki grad, no nažalost ne donosi informacije o njezinu osnivaču, godini ili razlogu osnutka. Djelo je iznimno značajno jer pomoću ovog teksta saznajemo da je na otoku Visu u razdoblju oko 335. godine prije Krista postojao grčki grad Isa.¹⁹

3.2. Teopomp, *Grčka povijest*

Grčka povijest djelo je grčkog povjesničara i geografa Teopompa, rođenog oko 378. godine prije Krista na otoku Hiju. Djelo, nažalost, nije sačuvano u cijelosti nego samo u ulomcima koji su rasuti po antičkoj literaturi.²⁰ Iz njih

¹⁶ R. KATIĆ, 1995, 16-25.

¹⁷ B. ČARGO, 2010, 8.

¹⁸ PSEUDO SKILAK, prijevod M. SUIĆ, 2003, 399.

¹⁹ B. ČARGO, 2010, 8., M. SUIĆ, 1955, 166, G. NOVAK, 1940, 115.

²⁰ B. KIRIGIN, 1996, 46.

su poznati povijesno-geografski podatci o istočnoj obali Jadrana. Teopomp u svom opisu Jadrana spominje *Ladeste* (današnje Lastovo), Liburne, Apsirtide i Elektride te donosi podatak o dužini Ilirije kao tridesetodnevnog puta pješice. Između ostalog, u jednom ulomku svoga djela spominje Isu i njezinog vladara – heroja Jonija koji je podrijetlom Ilir, o kojem će se više govoriti u dijelu teksta o isejskom novcu.²¹

3.3. Pseudo Skimno, *Periegesis*

Djelo *Periegesis* se pripisuje Pseudo Skimnu, a nastalo je oko 120. godine prije Krista. Autor djela je nepoznat; isprva se smatralo da pripada Skimnu Hijaninu, piscu iz ranog 2. stoljeća prije Krista. Međutim, ispostavilo se da je ovo tumačenje krivo te nepoznati autor dobiva njegovo ime, u prijevodu Pseudo Skimno. Djelo pripada posebnoj vrsti geografskih tekstova odmaklog helenističkog razdoblja u kojem su upotrijebljeni većinom podatci iz starijih djela Timeja i Eratostena. Ovo djelo nam je od izuzetne važnosti jer spominje informaciju da je Isa sirakuška kolonija. Vidimo da Skimno u ovom dijelu teksta ne iznosi svoje mišljenje, nego preuzima podatke od Timeja, koji je rođen samo 20 godina nakon smrti Dionizija Starijeg te je dobro upućen u situaciju tadašnjeg svijeta i zasigurno donosi pouzdane informacije. U tekstu, nažalost, ne pronalazimo informacije o osnivaču kolonije ili razlogu osnutka. Osim spomena Ise, opisuje i dio naše obale i narode koji žive na tom prostoru.²²

„Zatim dolazi veliki poluotok Hila po prostranstvu otprilike kao Peloponez. Na njemu, kaže, ima 15 gradova u kojima stanuju Hili. Oni su podrijetlom Grci, jer su kao osnivači primili Heraklova sina Hila, ali su se s vremenom barbarizirali, primivši običaje susjeda kao što kažu Timotej i Eratosten. Prema njima je otok Issa, na kojoj se nalazi sirakuška kolonija.“²³

²¹ M. KOZLIČIĆ, 1990, 59-62.

²²B. KIRIGIN, 1996, 45, G. NOVAK, 1940, 119, S. ČAČE, 1994, 38, G. NOVAK, 2015, 10-11.

²³ P. SCYMNUS, 405-414.

3.4. Diodor, *Bibliotheka*

Djelo *Bibliotheka* napisao je grčki povjesničar Diodor Sikulski u 1. stoljeću prije Krista. Diodor, suvremenik Gaja Julija Cezara i cara Augusta, u svom djelu opisuje povijesne i suvremene događaje, a obuhvaća i zapise starijih pisaca, ponajviše grčkog povjesničara Efora. Povijesni događaju su prikazani kroz 40 knjiga, od mitskih početaka pa sve do Cezarova galskog rata. Nažalost, do danas se nisu sačuvali svi dijelovi njegovog zapisa. Upravo su sačuvani ostatci ovog djela najvažniji izvor informacija najranije povijesti grčke kolonije Ise. Diodor, u 13. poglavlju 15. knjige, spominje kako je Dionizije Stariji pomogao Paranima da utemelje koloniju na Jadranu te je i sam nekoliko godina ranije utemeljio grad koji se zove Lissos.

„Dok se to događalo, Parani su prema nekom proročanstvu odaslali koloniju u Jadran i u njem je osnovali na otoku koji se zove Faros, a tiranin Dionizije Sirakuški je s njima. I on je naime bio poslao koloniju u Jadran nekoliko godina ranije i osnovao je grad koji se zove Lissos“ (XV, 13, 1-4).²⁴

U svom zapisu donosi i informacije o stanovnicima otoka Para u Egejskom moru, koji su osnovali naselje Faros na jadranskom otoku Hvaru, na dijelu današnjeg Starog Grada. On datira osnutak Farosa na kraj godine u kojoj je u Ateni arhont bio Diotrephe, a u Rimu su za konzule izabrani Lucije Valerije i Aulus Marius, dok je u Eleji održana 99. olimpijada u kojoj je Dikon iz Sirakuze osvojio «stadion», prema kasnijim preračunima zaključeno je da se radi o 385/4. godinu prije Krista. Nastavak teksta donosi informaciju kako je, godinu dana nakon osnutka Fara, došlo do sukoba između domorodačkog stanovništva, kojima su pomogli Iliri, i novodoseljenih Parana. U nastavku teksta spominje kako je Paranima u pomoć došla flota predvođena zapovjednikom što ga je Dionizije postavio u Lisosu, koji se prema imenu povezuje s današnjim Lješom u Albaniji (slika 4.).²⁵

²⁴ DIODOR, prijevod Bruna Kuntić-Makvić, B. KIRIGIN, 1996, 42.

²⁵ B. KIRIGIN, 1993, 408, B. ČARGO, 2021, 37.

Slika 4. Karta s prikazom grčkih kolonija na Jadranskom moru (29.9.2022. podloga: https://d-maps.com/carte.php?num_car=33552&lang=en).

„U to vrijeme (385/4. godine prije Krista) Parani, koji su osnovali Faros, a barbarima koji su ondje ranije obitavali dopustili su da nesmetano stanuju u neku preko svake mjere utvrđenu mjestu, sami se smjestiše uz more i sagradiše grad. Nakon toga je prisutnost Grka jedila barbare koji su (od) ranije (tu) stanovali, pa su poslali po Ilire koji su obitavali prijeko; mnogim malim plovilima prebaciše se na Faros, a bilo ih je 10 000, i navaljujući na Grke, mnoge pogubiše. Zapovjednik pak što ga je Dionizije bio postavio u Lissosu s više je troveslarki zaplovio na ilirske lađice, te potopio dio, a dio zarobiše, pobije preko 5000 barbara, a živoh zarobi oko 2000“ (XV, 14, 1-2).²⁶

Prema brojnim arheolozima i povjesničarima, na mjestu Lisa izvorno je pisalo ime Isa. Prvi koji je iznio ovu tvrdnju bio je povjesničar Ivan Lučić još sredinom 17. stoljeća. On je smatrao kako je dio Diodorovog djela krivo prepisan u kasnijim antičkim prijepisima. Jedan od razloga koje navodi je taj da se Isa nalazila puno bliže Farosu nego Lis, koji je udaljen 3 do 4 dana plovidbe. Smatra da je logičnije rješenje da je Dionizije Stariji poslao flotu iz svoje kolonije Ise na otoku Visu, nego iz puno udaljenijeg Lisa, kako bi

²⁶DIODOR, preveo B. KIRIGIN, 1996, 26,43.

pomogao Paranima u borbi protiv pobunjenih domorodaca.²⁷ Nakon iznošenja Lučićeve teorije, istraživači, zainteresirani za ovu problematiku, podijelili su se u dvije grupe. Prva je ona koja je većinskim dijelom bila sastavljena od domaćih istraživača koji su podržali Lučićevu teoriju o krivom prijepisu Diodorovog djela te su smatrali da je Diodor mislio na Isu, a ne na Lis. Drugi krug, pretežito inozemnih znanstvenika, je smatrao kako je tekst Diodora točno prepisan te je uistinu bilo zapisano Lisos u njegovom originalnom djelu.²⁸ Ako se djelo Diodora Sikulskog interpretira kao pogrešno prepisano u kasnijim vremenima i ako se uzme točnom teorija da je zapravo Isa, a ne Lis, pomogla Faranima u borbi protiv starosjedilačkog stanovništva, dolazi do nesklada u dataciji s pronađenim arheološkim nalazima o čemu će se više govoriti u kasnijim poglavljima.²⁹

Diodor također u 13. glavi 15. knjige donosi zapis o tome kako je Dionizije Stariji odlučio osnovati gradove na Jadranskoj obali kako bi prisvojio Jonski tjesnac, tj. more, u svrhu sigurnog prolaza do Epira od kuda je namjeravao krenuti u pljačku svetišta u Delfima. Dio autora smatra da je Diodor, iščitavanjem zapisa starijih pisaca, uzeo dvije informacije, spojio u jednu te ih tako zabilježio u svom djelu. Prva se odnosi na Dionizijevo osnivanje kolonija i njegovo vladanje Jadranom u cilju ostvarivanje političkih i trgovačkih interesa. Nakon toga, Diodor, prema znanstvenicima, donosi drugu informaciju, tj. piše o Dionizijevom pomaganju Mološaninu Alketasu i savezu s Ilirima, kojima šalje vojsku od 2000 ljudi kako bi provalili u Epir i postavili Alketasu na vlast kod Mološana, što bi Dioniziju omogućilo siguran prolazak do Delfa. Kod nekolicine autora pojavila se i ideja da je Dionizije oko 390. godine prije Krista osnovao koloniju Lisos kao svoju sigurnu luku iz koje je krenuo u pohod na Epir.³⁰

No kod ovakvog tumačenja Diodorovog teksta nailazi se na brojne nejasnoće i pitanja jer zašto bi Dionizije sa svojom vojskom krenuo iz Lisosa i nastavio puno zahtjevnijim putem preko Epira, Etolije, Lokride, Fokide te dolazio u sukobe s grčkim stanovništvom na tom području. Kod pojedinih

²⁷ B. KIRIGIN, 1996, 26

²⁸ B. KIRIGIN, 1993, 408.

²⁹ B. KIRIGIN, 1996, 26, M. NIKOLANCI, 1970, 377-378.

³⁰ G. NOVAK, 1940, 122-124.

autora pojavljuje se i pitanje zašto za svog saveznika nije uzeo prijateljski grad Lokri te iz njega direktno isplovio u Korintski zaljev i tim potezom izbjegao borbu protiv grčkog stanovništva. Naravno, nelogičnost se pojavljuje i kod ideje da je upravo Lisos bio grad iz kojeg je Dionizije trebao krenuti u svoj pohod.³¹ No brojni znanstvenici su odbacili ovu teoriju jer je rezultat tumačenja krivo zapisanih informacija u Diodorovom djelu. Također, odbacuje se i ideja da je Dionizije 390. godine prije Krista iz ovih razloga osnovao koloniju Lisos na prostoru današnje Albanije.

3.5. Strabon, *Geografija*

Geografiju je napisao grčki geograf Strabon koji je djelovao u drugoj polovici 1. stoljeća prije Krista. Rođen je 63. godine prije Krista u Amaseji na Pontu, ali veći dio svog života proveo je u Rimu. Djelo *Geografija* nastajala je veći dio njegovog života, a sastoji se od 17 knjiga i danas je sačuvana gotovo u cijelosti. Strabon se u svom djelu većinom koristi podacima koje preuzima iz starijih antičkih izvora, no donosi nam i nove, njemu suvremene informacije. U jednom dijelu svojih zapisa spominje narode, otoke i gradove na istočnoj Jadranskoj obali.

„Najpoznatiju su Isa, isejska stečevina Tragurij, parska stečevina Far, prijašnji Par (s njega je Demetrije Farski).“³²

Među brojnim informacijama, koje pronalazimo u ovom opsežnom geografskom djelu, najbitniji nam je spomen Ise i njezinih potkolonija Tragurije i Epetije koje su osnovane u 3. stoljeću prije Krista. Nažalost, ni Strabon nam ne donosi informacije o osnutku, kao ni većina antičkih pisaca.³³

Promatrajući literarne antičke izvore povezane s najranijom poviješću grčke kolonije Ise, možemo zaključiti da imamo izuzetno oskudne, skoro pa nikakve informacije oko samog osnutka Ise. Fokus najranijih grčkih pisaca je na njezinom geografskom smještaju, a ne na njezinom političkom životu. Kroz njihova djela jasno je određeno gdje se Isa nalazila te je opće poznato

³¹ G. NOVAK, 1940, 124-125.

³² STRABON, preveo M. SUIĆ, 2003, 413.

³³ M. SUIĆ, 2003, 413., M. MARKOVIĆ, 1985, 153.

da je bila grčki grad. Detaljnije opise o nastanku, osnivaču, razlozima samog osnutka te političkim prilikama na otoku Visu, nažalost, nemamo. Jedini izvor ovih informacija je Diodorova *Biblitheka*, ako uzmemo da je ispravno mišljenje o krivom prijepisu imena Issa.

4. Arheološki nalazi iz Ise

Iz antičkih izvora saznajemo da je Isa sirakuška kolonija koju je, prema tvrdnji većeg dijela znanstvenika, osnovao Dionizije Stariji početkom 4. stoljeća prije Krista. Prihvati li se to, onda se osnutka trebao dogoditi prije 385/4. godine prije Krista, točnije prije osnutka Farosa.³⁴ No u tom slučaju nailazimo na problem jer na prostoru naselja i nekropola u Isi nije pronađen arheološki materijal iz tog razdoblja. Najraniji pronađeni nalazi, koji se sa sigurnošću povezuju s Isom, datiraju oko 350. godine prije Krista te, prihvaćanjem mišljenja da je Dionizije osnovao Isu, nameće se praznina od gotovo pola stoljeća bez arheoloških nalaza. Nalazi iz Ise najvećim djelom pronađeni su na nekropolama Martvilo i Vlaška njiva. Prvi predmeti, koji se pojavljuju s prostora spomenutih nekropola, dolaze iz nekontroliranog otvaranja grobova ili kao slučajni nalazi prilikom obrade zemlje. Veliki broj takvih nalaza bez konteksta sačuvao se u obiteljskim zbirkama, a najznačajnije su zbirka Barbieri i ona obitelji Dojmi, koja je, nažalost, većim dijelom opljačkana kroz 19. stoljeće. Prva stručna istraživanja započeo je Šime Ljubić sredinom 19. stoljeća na prostoru Martvila, a nakon njega brojni su istraživači slijedili njegov primjer. Prvo, možemo nazvati organizirano, zaštitno istraživanje predvodio je Abramić 1948. godine na Martvilu prilikom izgradnje nogometnog igrališta, no o ovom istraživanju znamo izuzetno malo. Sljedećih nekoliko godina u više navrata provodila su se manja zaštitna istraživanja na istom mjestu, no tek su od 1976. do 1985. godine provedena prva metodološki ispravna arheološka istraživanja, predvođena Nenadom Cambijem i Brankom Kiriginom. Tijekom izgradnje hotela Issa 1982. godine, otkrivena je i istražena istočna nekropola, nazvana Vlaška njiva. Grobni nalazi na obje nekropole datiraju se od sredine 4. stoljeća prije Krista pa sve do kasnijih razdoblja rimske vladavine Isom.³⁵

Kroz prošlo i ovo stoljeće, provedena su brojna istraživanja na više lokacija na urbanom prostoru Ise kroz koja je istražena stambena arhitektura, dio

³⁴ B. ČARGO, 2004, 8.

³⁵ J. JOVANOVIĆ, 2021, 105, B. ČARGO, 2010. 12-25.

rimskog termalnog kompleksa i manji dio rimskog teatra.³⁶ Između ostaloga, istražen je i dio bedema grčkog polisa Ise koji je bio izgrađen od velikih pravilnih kamenih blokova. Građen je tehnikom *emplekton* gdje su vanjsko i unutarnje lice sagrađeni od velikih blokova, dok je između ispuna od manjeg kamena. Do danas nisu otkrivena ni jedna gradska vrata. Kroz dosadašnja provedena istraživanja, na prostoru nekropola i gradskog dijela Ise pronađeni su brojni predmeti, od kojih su najraniji datirani u sredinu 4. stoljeća prije Krista te će se o tim nalazima više govoriti u nastavku teksta.³⁷

4.1. Novac

Poznato nam je da je u Isi djelovala kovnica novca, no početak njezinog rada još nije točno vremenski utvrđen. Pretpostavlja se da je sa svojim radom započela oko sredine 4. stoljeća prije Krista kada se datira prva serija isejskog novca. Završetak njezinog djelovanja veže se uz drugu polovicu 1. stoljeća prije Krista, kada je Isa prestala biti samostalni *polis* i pala pod rimsku vlast. Pronađeno je više od 1000 primjeraka isejskog novca na području Dalmacije te po jedan u Rumunjskoj i na Krfu. Najstariji novac, pronađen na prostoru Ise, je srebreni stater Dirahija (današnji Drač), datiran u razdoblje od 450. do 350. godine prije Krista, koji na aversu ima prikaz krave koja doji tele. Uz stater Dirahija, pronađen je i srebreni novac Korinta s prikazom Pegaza na aversu i glave božice Atene sa šljemom na reversu koji datira iz sredine 4. stoljeća prije Krista. Uz ova dva tipa, izuzetno je bitno spomenuti kako je Isom kolao i brončani novac Sirakuze koji je izrađivan u vrijeme Dionizija Starijeg i datira se od 405. do 367. godine prije Krista. On je na svom aversu imao prikazanu glavu božice Atene sa šljemom, dok se na reversu pojavljuje prikaz zvijezde između dvaju delfina. Postojala je još jedna varijanta ovog novca s prikazom božice Atene na aversu i hipokampa na reversu (slika 5.).³⁸

³⁶ B. ČARGO, 2021, 20.

³⁷ B. ČARGO, 2010, 11-12.

³⁸ B. KIRIGIN, 1996, 155-156., M. BONAČIĆ MANDINIĆ, 2021, 266.

Slika 5. Novac kovan u vrijeme Dionizija Starijeg (J. JELIČIĆ-RADONIĆ, 2010, 62).

Uz brončani novac Sirakuze, na prostoru Ise pronađen je novac još triju gradova Velike Grčke. Najstariji od tih primjeraka pripada emisiji novca iz grada Velije koja se datira u razdoblje od 400. do 350. godine prije Krista. Otkrivena su još dva novčića koja se pripisuju spartanskoj koloniji Tarantu i datiraju u 4. i 3. stoljeće prije Krista. Zanimljiv je i nalaz triju brončanih novčića s prostora Sicilije, od kojih je jedan iz Alaese i pripada emisiji novca iz sredine 4. stoljeća prije Krista, dok se druga dva primjerka datiraju u kasnije razdoblje.³⁹ Razdoblju sredine 4. stoljeća prije Krista pripadaju malobrojni nalazi novca jadranske Herakleje i Farosa. Ostatak pronađenog novca iz Ise se datira u kasnije razdoblje, ponajviše iz 3. i 2. stoljeća prije Krista.

4.1.1. Ionios serija novca

Prva emisija isejskog novca kovana je sredinom 4. stoljeća prije Krista, nakon što je Isa postala samostalni *polis*. Prema brojnim autorima, to se dogodilo nakon prestanka vladavine Dionizija Mlađeg i slabljenja sirakuške prevlasti na Jadranu. Kronologija isejskog novca započinje serijom nazvanom Ionios, prema natpisu IONIO, koji se pojavljuje na aversu zajedno s prikazom lika golobradog mladića, dok se na reversu prikazuje dupin u skoku ili dupin iznad triju stiliziranih valova (slika 6.).⁴⁰ Prvi iskovani novac bio je prekov starijeg sirakuškog novca koji je u tom razdoblju bio u opticaju u Isi. Uz prekove drugog novca, imamo i seriju

³⁹ M. BONAČIĆ MANDINIĆ, 2014, 202, P. VISONÀ, 2016, 209.

⁴⁰ J. BRUNŠMID, 1998, 70-71.

brončanog novca s čistim kovovima na kojima se nastavlja isti prikaz golobradog mladića bez natpisa IONIO na aversu, dok se na reversu prikazuje lavlja glava. Uz ove dvije varijante prikaza na novcu, postoji i treći tip kod kojeg je na aversu prikazana glava starijeg muškarca s bradom i lavlja glava na reversu. Zastupljeno je mišljenje kako je ovaj novac cirkulirao do kraja 4. stoljeća prije Krista te se nakon njega javlja nova emisija isejskog novca.⁴¹

Slika 6. Novac iz Ionios serije (B. KIRIGIN, 1996, 154).

Natpis IONIO povezuje se s vladarom-herojem Jonijem kojeg prvi spominje Teopomp u svom djelu (kasniji prijepis kod Strabona), gdje navodi kako je Jonski zaljev dobio ime upravo po njemu: „Teopomp kaže da je prvo od tih imena nastalo po čovjeku koji je vladao tim krajevima i koji je bio rodnom iz Isse.“ Uz Teopompa, zapis o Joniju pronalazimo i kod Apijana koji piše kako je Jonsko more dobilo ime po Joniju sinu Dirka, legendarnog osnivača Dirahija. Jonije se spominje i na natpisu na četvrtastom bloku od domaćeg vapnenca pronađenog na brežuljku Gradini. Zbog fragmentiranosti natpisa, nemoguće je u potpunosti iščitati tekst, no sa sigurnošću se u drugom redu spominje Jonijev otok u pjesničkom stilu. Dakle, prema ovome možemo pretpostaviti da su Grci Jonija poistovjetili s herojskim likom.⁴² Neka od antičkih djela imaju mitski, a neka povijesni karakter vezan uz Jonija i sam eponim Jonskog mora.⁴³ Tako je, prema nekim autorima, Jonije bio stvarna povijesna osoba, vladar u Isi, dok drugi zastupaju mišljenje o postojanju kulta vezanog uz mitsku osobu Jonija. Kako god tumačili lik Jonije, može se pretpostaviti samo kako je bio važan mitski/povijesni lik na

⁴¹ B. KIRIGIN, 1996, 155-156, D. RENDIĆ – MIOČEVIĆ, 1979, 6.

⁴² B. GABRIČEVIĆ, 13, R. KATIČIĆ, 1995, 181.

⁴³ B. KIRIGIN, 1996, 98-99.

prostoru Visa i Jadrana. Postoji i tumačenje kako je Ionios serija novca prikazivala Jonija tijekom njegovog života, od mladića do starijeg muškarca. Tako je novac s prikazom mladića datiran u razdoblje od 344. do 330. godine prije Krista, dok bi se novac s prikazom starijeg muškarca mogao datirati oko 330./320. godine prije Krista, no to ne možemo sa sigurnošću tvrditi. Isa je oko 330. godine prije Krista, kao samostalni *polis*, započela s kovanjem svoje druge serije novca, koja je na aversu imala prikaz glave žene, moguće nimfe, a na reversu prikaz osmerokrake zvijezde. Na aversu se ispod prikaza žene nalazila i legenda IS ili IC, što označava kraticu za ISSAION, a što u prijevodu znači novac države Isejaca. Prikazi glave žene i zvijezde vrlo su slično izraženi, što može upućivati na korištenje manjeg broja kalupa te bi to moglo značiti da je ovaj novac bio u opticaju kraće vrijeme. Nakon ove serije, u Isi se kovalo nekoliko emisija novca sve dok se rad isejske kovnice nije prekinuo kada je pala pod vlast Rima.⁴⁴

⁴⁴ B. KIRIGIN, 1996, 159-160., M. BONAČIĆ MANDINIĆ, 2021, 265-266., J. JELIČIĆ – RADONIĆ, 2010, 62-63.

4.2. **Keramički** nalazi

Prvi su primjerci importirane keramike na prostoru kasnije Ise vase pripisane korintskoj ili eubejsko – korintskoj produkciji malih posudica za parfeme koje se nazivaju aribali i bombili, a datiraju se u kraj 6. stoljeća prije Krista. Iz istog razdoblja datira i nalaz etrurskog vrča tipa *buccero*.⁴⁵ Osim ovih primjeraka keramike koji dolaze iz upitnih, ali najvjerojatnije grobnih konteksta, u Isi zasada nema ni konkretnih nasebinskih slojeva s grčkim keramičkim nalazima koji bi se pripisali 5. i prvoj polovici 4. stoljeća prije Krista. Pogledamo li nešto kasnije razdoblje, oko sredine 4. stoljeća prije Krista pa sve do njegovog kraja, na prostoru Visa pronađeno je nekoliko tipova keramike. Jedan od njih je i primjerak južnoitalske crvenofiguralne keramike koja je pronađena na isejskoj nekropoli Martvilo, od kojih najraniji primjerci pripadaju kasnoj fazi južnoitalske crnofiguralne keramike datirane u drugu polovicu 4. stoljeća prije Krista (slika 7.).

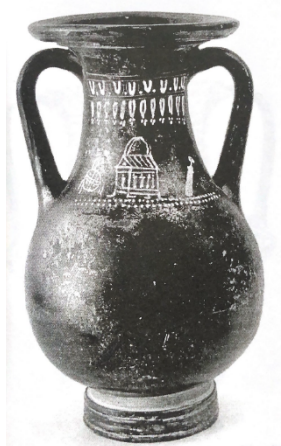

Slika 7. Hidrija, crvenofiguralni stil (ARHEOLOŠKI MUZEJ U SPLITU, <https://www.armus.hr/izlozbe/stalni-postav/prirucna-zbirka-i-lokalitet-issa>, 27.8.2021.).

Pronađen je i jedan primjerak keramike tipa *Alto Adriatico* koji se datira u isto razdoblje kao i južnoitalska crnofiguralna keramika. Najveći broj nalaza keramike u Isi sa sigurnošću pripada tipu *Gnathia*, koja je postala

⁴⁵ B. KIRIGIN, 1996, 123.

najrašireniji tip keramike u helenističkom razdoblju (slika 8.). Najraniji primjerci ovog tipa keramike su enohoja i skif pronađeni na otoku Visu, nažalost bez poznatog arheološkog konteksta, no prema ukrasu na posudama pripisuju se razdoblju posljednje četvrtine 4. stoljeća prije Krista. Veliki broj keramičkih posuda tipa *Gnathia* na prostoru cijelog Jadrana, posebno Visa, utjecao je na početak lokalne proizvodnje od sredine 3. stoljeća prije Krista, koja je na početku imitirala uvoze iz sjeverne Apulije.⁴⁶

Slika 8. Pelika klasične gnathia produkcije (B. KIRIGIN, 1996, 127).

Uz keramičke posude u Isi, bilježimo i nalaze lucerni (svjetiljka, uljanica) od kojih se najstarija datira u početak 4. stoljeća prije Krista. Nažalost, mjesto i kontekst su nepoznati; dospjela je u Arheološki muzej u Splitu 1930. godine s brojnim nalazima s nekropole Martvilo te se dolazi do zaključka da se i ona nalazila unutar jednog od grobova. Izrađena je vrlo precizno na lončarskom kolu, tijelo joj je okruglo s velikim otvorom na disku, ima kratki nos te ručku koja je visoko izdignuta. Lucerna je u potpunosti ostala sačuvana, premazana je samo crvenkasto-smeđim premazom i nije ukrašena. Smatra se da je ova lucerna uvezena s prostora južne Italije, možda Apulije, gdje se pronalaze slični primjerci unutar grobova kasnog 5. i ranog 4. stoljeća prije Krista.⁴⁷

⁴⁶ M. MIŠE, 2012, 232-235.

⁴⁷ M. UGARKOVIĆ, 2014, 167,168., B. ČARGO, 2021, 233.

5. Problematika osnutka kolonije Ise

Pregledom antičkih pisanih izvora u ranijem poglavlju, dolazimo do, nažalost, jako oskudnih informacija o samim počecima postojanja grčke kolonije Ise. Od Pseudo Skilaka saznajemo kako je Isa postojala prije 335. godine prije Krista, dok nam Pseudo Skimno donosi podatak kako je ona sirakuška kolonija. Uz njih, tu je i, nama najznačajniji, Diodor Sikulski koji je u svom djelu *Bibliothēke* u 1. stoljeću prije Krista, unutar jednog poglavlja, zapisao podatak o osnutku grčke kolonije nazvane *Lissos*, koja se zbog imena povezuje s današnjim Lješom na prostoru Albanije. Govori kako je domaće stanovništvo, potpomognuto Ilirima, napalo Farane, kojima je u pomoć priskočila mornarica sa zapovjednikom što ga je Dionizije postavio u Lisosu. Ivan Lučić u 17. stoljeću, proučavajući ovo djelo, prvi iznosi teoriju o neispravnom prijepisu. Prema njegovom mišljenju, u tekstu je umjesto *Lissos* trebalo pisati *Issa*. S njegovom tezom složili su se gotovo svi stručnjaci te se prema tome tradicionalno tumači da je Isu, a ne Lisos, osnovao sirakuški tiranin Dionizije Stariji za vrijeme svoje vladavine, od 405. do 367. godine prije Krista.

U trenutku kada Dionizije preuzima vlast 405. godine prije Krista, u Sirakuzi vlada veliki nemir i nesloga. Po dolasku na vlast, svu svoju pozornost je usmjerio na borbu s Kartagom te na utemeljenje i učvršćivanje svoje političke vlasti u Sirakuzi. Završetak borbe protiv Kartazana i potpisivanje mira 398. godine prije Krista, dozvolili su Dioniziju okretanje prema novim ciljevima, tj. dominaciji nad Tirenskim morem i stvaranju imperije na Jadranskom moru. Tako je, poslije 398. godine prije Krista, započeo s osnivanjem gradova na obali Jadranskog mora, kako bi proširio svoj utjecaj i razvio trgovinu. Osnivanjem gradova Akone i Numane te zauzimanjem Adrije koju je naselio Sirakužanima, počeo je vladati tim dijelom Jadranskog mora. Nastojeći učvrstiti svoj položaj te dodatno razviti trgovinu u Jadranu, nakon ovih gradova, prema stručnjacima, osniva i koloniju Isu. Kao argument ovakvog tumačenja povijesti uzima se da je Dionizijeva velika i snažna mornarica trebala sigurnu, prostranu i geografski dobro smještenu luku, upravo onakvu kakva se nalazila na otoku Visu. U takvoj luci se moglo boraviti tijekom cijele godine, što je savršeno

pogodovalo utemeljenju kolonije ili vojnog naselja na tom prostoru. Ovakvu sigurnu i veliku luku Lisos nije mogao ponuditi Dioniziju. Uz navedeno, uzima se da je Dionizije izabrao otok Vis za osnutak svoje kolonije zbog njegovog položaja na glavnoj pomorskoj ruti. Osnivanjem kolonije na takvom mjestu, Dionizije bi dodatno proširio svoju utjecaj i stekao kontrolu nad gotovo cijelim Jadranskim morem, što je savršeno pogodovalo razvoju trgovine i nadzoru plovidbenog puta. Dio njegove mornarice smještene na Visu mogao je lako intervenirati kada bi se za to ukazala potreba, na primjer kao u slučaju Farosa.⁴⁸ Kao još jedan argument za svoju teoriju, Lučić i ostali istraživači navode kako se Lisos ne nalazi na glavnom plovidbenom putu te je Dionizije mogao lakše kontrolirati južni dio Jadranskog mora iz Visa nego iz Lisosa te tako ostvariti svoj cilj kontrole Otrantskih vrata. Između ostalog, u svojoj teoriji o krivom prijepisu Diodorovog djela navode i veliku udaljenost između kolonija Lisos i Faros (3 do 4 dana plovidbe) te tvrde kako je Dionizije poslao pomoć Faranima iz kolonije Ise, a ne iz puno udaljenijeg Lisa (slika 9.).

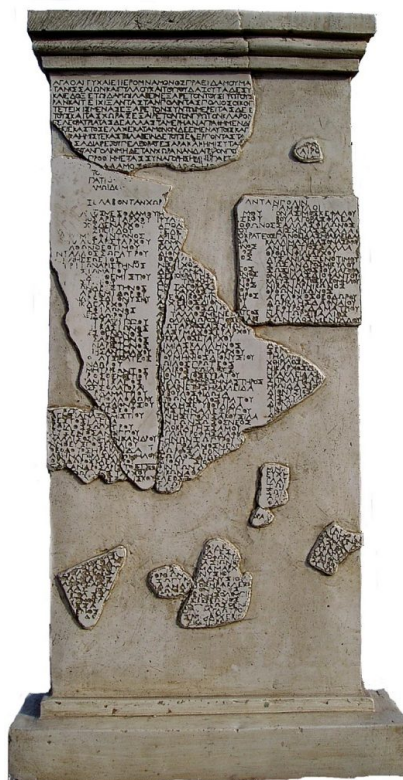

Slika 9. Karta s prikazom grčkih kolonija na Jadranskom moru (podloga: https://d-maps.com/carte.php?num_car=33552&lang=en, 29.9.2022.).

⁴⁸ G. NOVAK, 1961, 19-21.

Vođen ovim podacima, Grga Novak, jedan od prvih zagovornika teorije o krivom prijepisu Diodorovog djela, datirao je osnutak Ise u 397. godinu prije Krista, posljedično stanju nakon mira s Kartazanima. Osnutak Ise je izvršen prema svim zakonima o osnutku nove naseobine, tako je potvrđena planska izgradnja s pravilnim ortogonalnim rasterom ulica i bedemima koji okružuju cijeli grad kojem daju nepravilni trapezoidni oblik. Nedaleko Ise, na susjednom Dračevu polju zabilježena je i podjela zemljišta. Također, izvan bedema su se nalazile i nekropole. Odličan je izvor informacija, o osnutku kolonija je Psefizma iz Lumbarde, kameni spomenik s natpisom na kojem su zabilježena pravila o osnutku nove isejske naseobine na brežuljku Koludrt u Lumbardi (slika 10.). Uklesani tekst spominje podjelu zemljišta, dogovor dviju strana koje su dogovorile osnutak naseobine, način podjele zemlje za kasnije doseljenike te kazne za kršenje uspostavljenog reda. Na dnu teksta potpisani su svi punopravni stanovnici novo nastale naseobine, raspoređeni u tri reda prema tri dorske file. Smatra se da su Isejci ove zakone prenijeli iz svog matičnog naselja na novu koloniju u Lumbardi, prema čemu se može zaključiti kako se u Isi zbilo isto prilikom njezinog osnutka.⁴⁹

⁴⁹ B. KUNTIĆ – MAKVIĆ, J. MAROHNIC, 2010, 75, M. ZANINOVIĆ, 1997, 80-82.

Slika 10. Psefizma iz Lumbarde (4.10. 2022., <https://korcula.net/lumbardska-psefizma/>)

Na temelju navedenog, sa sigurnošću govorimo o Isi kao grčkoj koloniji, čiji se osnutak tumačenjem antičkih djela datira u početak 4. stoljeća prije Krista. Prilikom ovakvog datiranja, nailazi se na problem vezan uz vremensko nepoklapanje s **pronađenim** arheološkim materijalom. Nalazi južnoitalske crnofiguralne keramike, keramike tipa Gnathia i *Alto Adriatico* zajedno s novcem i ostalim malobrojnim predmetima, **pronađenim** na prostoru naselja i nekropole, datiraju se tek u sredinu 4. stoljeća prije Krista.⁵⁰ Zbog nedostatka nalaza s početka 4. stoljeća prije Krista, nemoguće je sa sigurnošću smjestiti osnivanje Ise u vrijeme vladavine Dionizija Starijeg kako nalaže tumačenje antičkih djela. Praznina od oko 50 godina bez arheoloških nalaza stvara problem prilikom prihvaćanja Lučićeve teorije o krivom prijepisu Diodorovog djela te se ne može sa sigurnošću potvrditi njegov krivi prijepis u imenu *Lissos*. Međutim, na prostoru Lisosa javlja se isti problem jer su najstariji **pronađeni** helenistički nalazi datirani tek u zadnju trećinu 4. stoljeća prije Krista.

⁵⁰ B. ČARGO, 2004, 8.

Opravdanje za nedostatak nalaza iz Ise s početka 4. stoljeća prije Krista mogao bi se pronaći u nasilnom otvaranju grobova i odnošenju materijala s isejskih nekropola u privatne zbirke. Također su veliki problem i prva provedena arheološka istraživanja koja su slabo dokumentirana, a postoje naznake da su pronađeni nalazi stariji od sredine 4. stoljeća prije Krista.⁵¹ Razmatra se i mišljenje kako se nalazi možda traže na pogrešnom mjestu, no naravno postoji i velika mogućnost da nalazi iz tog vremena uopće ne postoje i da je Ise osnovana sredinom 4. stoljeća prije Krista, kako se i datiraju trenutni najraniji nalazi s lokaliteta. Kako bi se razjasnila situacija oko nepoklapanja podataka iz Diodorovog djela i pronađenih nalaza iz Ise, ali i Lisosa, potrebno je provesti detaljnija arheološka istraživanja koja bi upotpunila sliku o osnutku grčke kolonije Ise.

⁵¹ B. ČARGO, 2010, 8., B. KIRIGIN, 1990, 303-311.

6. Zaključak

Otok Vis naseljen je još od prapovijesti, točnije od neolitičkog doba pa sve do danas. U brončanom i željeznom dobu na otoku je prevladavao sustav gradinskih naselja među kojima se gradina Talež ističe kao jedna od najdominantnijih. Smještena na odličnom položaju i bogata resursima željezne rude, postala je jedna od stalnih stanica grčkih trgovaca i moreplovaca na njihovom putu po Jadranu. Komunikaciju i trgovačku razmjenu između domaćeg stanovništva i grčkih trgovaca na otoku Visu pratimo još od 6. stoljeća prije Krista. Nalazi grčke terakotne koroplastike na prostoru Gradine u Viškoj uvali dovode do pomisli da je i prije osnutka grčke kolonije Ise, upravo na tom mjestu, postojalo starije naselje koje su podigli ranije doseljeni grčki trgovci. Ova teorija je zasnovana na malom broju nalaza te bi se sigurna potvrda postojanja ranijeg naselja mogla dobiti tek pronalaskom sigurnijih nalaza budućim arheološkim istraživanjima. No sa sigurnošću možemo potvrditi da je na prostoru Gradine postojala grčka kolonija *Issa* koju su osnovali sirakuški kolonisti u 4. stoljeću prije Krista. Postojanje grčkog *polis*a u 4. stoljeću prije Krista na otoku Visu potvrđuju nam i brojni pisani antički izvori, među kojima su najstariji Pseudo Skilak i Teopomp. Isa je tako najstarija i najveća grčka kolonija osnovana na prostoru Hrvatske. Smještena na jugozapadnom dijelu Viške uvale na otoku Visu, opasana je megalitskim zidinama i organizirana prema svim grčkim pravilima koja su predviđena za osnivanje jednog grada. Stjecanjem samostalnosti i razvojem gospodarstva, postala je jedno od glavnih središta za trgovinu na ovom dijelu Jadrana. Brojne nejasnoće i pitanja pojavljuju se kada se govori o njezinom osnutku - nejasno je tko ju je osnovao, iz kojih razloga i koje godine. Antički pisac, Diodor Sikulski, iz 1. stoljeća prije Krista u jednom poglavlju svog djela spomenuo je kako je grčku koloniju *Lissos* osnovao Dionizije i kako je ta kolonija pomogla Paranima, koji su 385/4. godine prije Krista osnovali Faros na Hvaru, u borbi protiv domaćeg stanovništva. Prema jednom dijelu znanstvenika, u kasnijem prijepisu Diodorovog djela, došlo je do pogreške te je na mjestu Lisosa trebalo pisati Isa. Kao glavni argumenti za ovu teoriju navode se blizina otoka Visa i Hvara, za razliku od velike udaljenosti Lisosa, tj. Lješa u današnjoj Albaniji.

Dalje navode kako je luka u Lisosu neadekvatna za prihvaćanje velike Dionizijeve mornarice, za razliku od viške koja je idealno odgovarala njihovim potrebama. Veliki problem predstavlja usporedba pisanih antičkih izvora i arheološkog materijala, gdje se pojavljuje razlika od gotovo pola stoljeća u dataciji. Najraniji arheološki materijal, koji se povezuje s Isom, datira u sredinu 4. stoljeća prije Krista, a prema našem tumačenju pisanih izvora osnutak je datiran u 397. godinu prije Krista. Zbog nedostatka nalaza ovog razdoblja u Isi, ali isto tako i u Lisosu, nemoguće je sa sigurnošću govoriti radi li se o ispravnom ili pogrešnom prijepisu Diodorovog djela.⁵² Novija arheološka istraživanja na prostoru Ise i Lisosa mogla bi pomoći u rješavanju ove problematike, no do tada ostaje otvorena rasprava na pitanja tko je, zašto i kada osnovao Isu?

⁵² M. SANADER, 2002, 312.

7. Literatura:

BONAČIĆ MANDINIĆ, M., 2014. – Maja Bonačić Mandinić, Nalazi novca s nekropole Vlaška njiva u Visu, *VAHD 107*, 201-240.

BONAČIĆ MANDINIĆ, M., 2021. – Maja Bonačić Mandinić, Novac, *Vis a Vis 200: arheološka baština otoka Visa: katalog izložbe u povodu 200. obljetnice Arheološkog muzeja u Splitu*, 264-304, Split.

BRUNŠMID, J., 1998. – Josip Brunšmid, Natpisi i novac grčkih gradova u Dalmaciji, Split.

ČAČE, S., 1994. – Slobodan Čače, Prilozi raspravi o osnivanju grčkih naseobina na Jadranu u 4. stoljeću pr. Kr., *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru* 33, 33-54.

ČAČE, S., 2015. – Slobodan Čače, Jadranski otoci u Pseudo Skimnovoj *Periegezi*: dvije napomene, *Miscellanea Hadriatica et Mediterranea*, vol. 2, Zadar.

ČARGO, B., 2004. – Boris Čargo, Issa povijesno arheološki vodič, Split.

ČARGO, B., 2010. – Boris Čargo, *Martvilo: istraživanja jugozapadne isejske nekropole do 1970. godine*, Split.

ČARGO, B., 2018. – Boris Čargo, Iz grada isplovi ovog: Issa Maritima, Split.

ČARGO, B., 2021.a – Boris Čargo, Pregled povijesti arheoloških istraživanja na otoku Visu, *Vis a Vis 200: arheološka baština otoka Visa: katalog izložbe u povodu 200. obljetnice Arheološkog muzeja u Splitu*, 16-21, Split.

ČARGO, B., 2021.b – Boris Čargo, Pregled prapovijesti na otoku Visu, *Vis a Vis 200: arheološka baština otoka Visa: katalog izložbe u povodu 200. obljetnice Arheološkog muzeja u Splitu*, 22-35, Split.

ČARGO, B., 2021.c – Boris Čargo, Povijesni pregled Ise, *Vis a Vis 200: arheološka baština otoka Visa: katalog izložbe u povodu 200. obljetnice Arheološkog muzeja u Splitu*, 35-45, Split.

ČARGO, B. 2021.d – Boris Čargo, Lucerne, *Vis a Vis 200: arheološka baština otoka Visa: katalog izložbe u povodu 200. obljetnice Arheološkog muzeja u Splitu*, 232-243, Split.

- GAFFNEY, V., ČAČE, S., et al. 2002. – Vince Gaffney, Slobodan Čače, John Hayes, Branko Kirigin, Peter Leach, Nikša Vujnović, Skrivena povijest: pretkolonijalni arheološki kontekst grčkih naseobina na Jadranskim otocima, *Grčki utjecaj na istočnoj obali Jadrana*, 44-51, Split.
- JELIČIĆ – RADONIĆ, J., 2010. – Jasna Jeličić-Radonić, Prva emisija novca Isejske kovnice, *Izdanja Hrvatskog arheološkog društva vol. 26*, 61-67, Zagreb.
- JOVANOVIĆ, J., 2021.a – Jelena Jovanović, Grčki tragovi na Visu prije osnutka Ise, *Vis a Vis 200: arheološka baština otoka Visa: katalog izložbe u povodu 200. obljetnice Arheološkog muzeja u Splitu*, 46-53, Split.
- JOVANOVIĆ, J., 2021.b– Jelena Jovanović, Pogrebni običaji u helenističkoj Isi, *Vis a Vis 200: arheološka baština otoka Visa: katalog izložbe u povodu 200. obljetnice Arheološkog muzeja u Splitu*, 105-129, Split.
- KATIČIĆ, R., 1995. – Radoslav Katičić, *Illyricum Mythologicum*, Zagreb.
- KIRIGIN, B., 1993. – Branko Kirigin, Arheologija otoka Visa, Biševa, Sveca i Palagruže, *VAHD 90-91*, 405-458, Split.
- KIRIGIN, B., 1996. – Branko Kirigin, Issa, Zagreb.
- KIRIGIN, B., 2010. – Branko Kirigin, Isa, *Antički Grci na tlu Hrvatske*, 119-125, Zagreb.
- KOZLIČIĆ, M., 1990. – Mithad Kozličić, Historijska geografija istočnog Jadrana u starom vijeku, Split.
- KOZLIČIĆ, M., 2012. – Mithad Kozličić, Pomorske karte i plovidbeni priručnici istočnog Jadrana tijekom povijesti, *Miscellanea Hadriatica et Mediterranea* vol. 1, 2013, 171-199, Zadar.
- KUNTIĆ – MAKVIĆ, B., MAROHNIC J., 2010. – Bruna Kuntić- Makvić, Jelena Marohnić, Natpisi, *Antički Grci na tlu Hrvatske*, 73-89, Zagreb.
- MARKOVIĆ, M., 1985. – Mirko Marković, Opis Panonije i Ilirika u Strabonovoj Geografiji, *Geografski glasnik* br. 47, 153-161, Zagreb.
- MIŠE, M., 2012. – Maja Miše, Trgovački kontakti dvaju jadranskih obala krajem 4. i u 3. st. pr. Kr. na primjeru slikane keramike, *Histria Antiqua*, 21, 231-240.
- NIKOLANCI, M., 1970. – Mladen Nikolanci, O kontroverzi Lissos-Issa, *Adriatica praehistorica et antiqua : zbornik radova posvećen Grgi Novaku*, Zagreb.

NOVAK, G., 1940. – Grga Novak, Kolonizatorsko djelovanje Dionizija Starijeg na Jadranu, *VHAD 18-21 - Serta Hoffilleriana*, 111-128, Zagreb.

NOVAK, G., 1961. – Grga Novak, Vis I: Od VI. st. pr. n. e. do 1941. godine, Zagreb.

RENDIĆ – MIOČEVIĆ, D., 1979. – Duje Rendić – Miočević, O pitanju prekova u emisijama grčko-ilirskih kovnica na Jadranu, *Numizmatičke vijesti vol. 33*, 3-12, Zagreb.

SANADER, M., 2002. – Mirjana Sanader, Issa prije Dionizija I. Sirakuškog?, *Grčki utjecaj na istočnoj obali Jadrana*, 311-314, Split.

SUIĆ, M., 1955. – Mate Suić, Istočna jadranska obala u Pseudo Skilakovu Periplu, *Rad JAZU* 306, 121-185.

SUIĆ, M., 2003. – Mate Suić, Antički grad na istočnom Jadranu, 2. izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Zagreb.

UGARKOVIĆ, M., 2014. – Marina Ugarković, Svjetiljke iz grčko-helenističke zbirke Arheološkog muzeja u Splitu, *VAHD 107*, 161-200.

VISONÀ, P., 2017. – Paolo Visonà, Novi osvrt na novac iz Ise, grčke otočne kolonije, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, vol. 110, 193-232.

ZANINOVIĆ, M., 1997. – Marin Zaninović, Grčka podjela zemljišta na otoku Visu, *Opuscula archaeologica 21.*, 77-84.

8. Popis ilustracija

Slika 1. Ucrtani položaj kolonije Ise na brežuljku Gradina (M. UGARKOVIĆ, 2013, 76.).	2
Slika 2. Prikaz prapovijesnih arheoloških lokaliteta na otoku Visu (B. ČARGO, 2021, 22.).	3
Slika 3. Gradina Kopacine na Taležu (B.ČARGO, 2021, 28.).	4
Slika 4. Karta s prikazom grčkih kolonija na Jadranskom moru (29.9.2022. podloga: https://d-maps.com/carte.php?num_car=33552&lang=en).	10
Slika 5. Novac kovan u vrijeme Dionizija Starijeg (J. JELIČIĆ-RADONIĆ, 2010, 62).	15
Slika 6. Novac iz Ionios serije (B. KIRIGIN, 1996, 154).	16
Slika 7. Hidrija, crvenofiguralni stil (ARHEOLOŠKI MUZEJ U SPLITU, https://www.armus.hr/izlozbe/stalni-postav/prirucna-zbirka-i-lokalitet-issa,27.8.2021.).	18
Slika 8. Pelika klasične gnathia produkcije (B. KIRIGIN, 1996, 127).	19
Slika 9. Karta s prikazom grčkih kolonija na Jadranskom moru (podloga: https://d-maps.com/carte.php?num_car=33552&lang=en ,29.9.2022.)	21
Slika 10. Psefizma iz Lumbarde (4.10. 2022., https://korcula.net/lumbaradska-psefizma/)	22

Sažetak

Isa je grčka kolonija osnovana, navodno, početkom 4. stoljeća prije Krista na srednjodalmatinskom otoku Visu. Antički pisci je spominju već sredinom 4. stoljeća prije Krista, a neki od najvažnijih su: Pseudo Skilak, Teopomp, Pseudo Skimno, Diodor Sikulski te Strabon. Proučavajući djelo Bibliothēke, napisano od strane Diodora, u 17. stoljeću započeta je rasprava oko krivog prijepisa. U djelu se spominje osnutak Dionizijevog grada Lissosa, za čije se ime smatra da je krivo prepisano, te je na njegovom mjestu trebalo pisati Issa. Prema ovakvom tumačenju djela smatra se da je Isu osnovao Dionizije Stariji 397. godine prije Krista kao svoje uporište na južnom Jadranu. No, problem nastaje prilikom usporedbe naših tumačenja antičkih pisanih izvora i onog što pokazuje materijal pronađen arheološkim istraživanjima. Nalazi novca, keramike te ostalih predmeta, na prostoru Ise, datirani su najranije u sredinu 4. stoljeća prije Krista. Praznina od pedesetak godina između onog što pokazuju pisani izvor i arheološki nalazi, ostavlja otvorenu raspravu na pitanja tko je zapravo, kada i zašto osnovao Isu?

Ključne riječi: Issa, osnutak, povijesni izvori, arheološki nalazi

Abstract

Archaeological problems of the foundation of the Greek colony of Issa

Issa is a Greek colony, presumably founded at the beginning of the 4th century B.C. on the island of Vis, located in the central Dalmatian archipelago. One of the first mentions of the colony is already in the middle of the 4th century B.C., and the most notable authors are: Pseudo – Skylax, Theopompus, Pseudo – Scymnus, Diodorus Siculus and Strabo. In the 17th century while studying the work “Bibliotheca” by Diodorus, a debate was started about the correctness of the transcription. The work mentions the foundation of Dionysius’ city Lissos, whose name is considered to have been transcribed incorrectly, and Issa should have been written instead. According to this interpretation of the work, it should be considered that Issa was founded by Dionysius the Elder in 397 B.C. as his stronghold on the southern Adriatic. However, the problem occurs when we compare our interpretations of ancient written sources and showings by the material found via archaeological research. The findings of coins, ceramics and other objects in the area of ancient Issa, are dated earliest to the middle of the 4th century B.C. This fifty year gap that is shown between the written source and the archaeological findings leaves an open debate on the question; Who actually founded Issa, when and why?

Keywords: Issa, foundation, historical sources, archaeological finds